

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЛІТЕРАТУРА ТА ІСТОРІЯ: АНТРОПОС–ТОПОС–ТРОПОС

Монографія

За редакцією Михайла Гнатюка

Львів
ЛНУ ім. Івана Франка
2023

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Микола Ільницький (підрозділ 1.1), Ірина Терехова (підрозділ 1.2), Ольга Шостак (підрозділ 1.3), Людмила Тарнашинська (підрозділ 1.4), Уляна Федорів (підрозділ 1.5), Світлана Маценка (підрозділ 1.6), Василь Івашків (підрозділ 2.1), Михайло Гнатюк (підрозділ 2.2), Тимофій Гаврилів (підрозділ 2.3), Тетяна Ткаченко (підрозділ 2.4), Михайло Сокульський (підрозділ 2.5), Алла Татаренко (підрозділ 2.6), Юліана Лесняк (підрозділ 3.1), Микола Крупач (підрозділ 3.2), Володимир Працьовитий (підрозділ 3.3), Людмила Даниленко (підрозділ 3.4), Дмитро Решетніков (підрозділ 3.5), Тарас Лучук (підрозділ 3.6), Леся Генералюк (підрозділ 4.1), Мар'яна Челецька (підрозділ 4.2), Світлана Земляна (підрозділ 4.3), Валерій Корнійчук (підрозділ 4.4), Роман Крохмальний (підрозділ 4.5), Микола Легкий (підрозділ 4.6), Василь Будний (підрозділ 4.7), Алла Швець (підрозділ 5.1), Оксана Левицька (підрозділ 5.2), Мар'яна Гірняк (підрозділ 5.3), Олена Галета (підрозділ 5.4), Олена Бондарева (підрозділ 5.5), Володимир Микитюк (підрозділ 5.6)

Редакційна колегія:

Михайло ГНАТЮК (голова), Олена ГАЛЕТА, Мар'яна ГІРНЯК, Уляна ФЕДОРІВ

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. Ткаченко Анатолій Олександрович
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

д-р філол. наук, проф. Бунчук Борис Іванович
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);

д-р філол. наук, проф. Романов Сергій Миколайович
(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Рекомендовано до друку Вченою Радою

Львівського національного університету імені Івана Франка

Протокол № 46/4 від 26 квітня 2023 року

Л 64 **Література та історія:** антропос–топос–тропос : монографія / [Микола Ільницький, Ірина Терехова, Олена Шостак та ін.] ; за ред. Михайла Гнатюка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 426 с.
ISBN 978-617-10-0838-0.

Монографію «Література та історія: антропос–топос–тропос», що її підготувала кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, присвячено аналізу актуальних проблем сучасної гуманітаристики: взаємозв'язкам літератури та історії. У ній окреслено проблеми історичної пам'яті, травматичного досвіду та сучасне осмислення минулого в літературі та мистецтві. Розглянуто питання транзитних просторів літератури та пошуки національної ідентичності крізь призму колективного, особистого, національного. Окремі питання присвячено аналізу міжмистецьких просторів культури та їх реалізації. Дослідження базується на матеріалі найновіших досягнень сучасної науки про літературу.

Для філологів, істориків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасної гуманітаристики.

УДК 82.09+94

ЗМІСТ

Вступне слово	5
РОЗДІЛ 1. Історична пам'ять, травматичний досвід та сучасне переосмислення минулого в літературі та мистецтві	9
1.1. Безсмертя як пам'ять поколінь (<i>Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ</i>)	9
1.2. Конфлікт між войовничою та інтелектуальною історією в романі П. Куліша «Михайло Чарнишенко» (<i>Ірина ТЕРЕХОВА</i>)	17
1.3. Національно-державницький аспект «еміграційного» тексту Івана Франка (<i>Ольга ШОСТАК</i>)	30
1.4. Посттравматична пам'ять Чорнобиля: система топосів у романі Теодозії Зарівної «Мовчання цезію» (<i>Людмила ТАРНАШИНСЬКА</i>)	43
1.5. Львів як місто/місце пам'яті в романі Вікторії Амеліної «Дім для Дома» (<i>Уляна ФЕДОРІВ</i>)	56
1.6. «Чи є глузд у всьому цьому безглузді»: тлумачення історії в сучасному німецькому історіографічному романі (на прикладі роману «Півтінь» Уве Тімма) (<i>Світлана МАЦЕНКА</i>)	66
РОЗДІЛ 2. Ландшафти пам'яті та пошуки власного я/ми	78
2.1. Образ дороги в художньому просторі романтичної прози Пантелеймона Куліша 1840-х років (<i>Василь ІВАШКІВ</i>)	78
2.2. До проблеми верифікації української урбаністичної прози: особливості урбаністичного тексту Львова кінця ХІХ–початку ХХ ст. (<i>Михайло ГНАТЮК</i>)	94
2.3. Поетика світанку в урбаністичних віршах Богдана-Ігоря Антонича (<i>Тимофій ГАВРИЛІВ</i>)	108
2.4. Автобіографічна трикстеріада в українській сміховій еміграційній прозі (<i>Тетяна ТКАЧЕНКО</i>)	128
2.5. Сучасна трансформація козацького міфу в романі Володимира Єшкілева «Унія» (<i>Михайло СОКУЛЬСЬКИЙ</i>)	136
2.6. Образ Загреба в романі Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» (<i>Алла ТАТАРЕНКО</i>)	144
РОЗДІЛ 3. Транзитні простори літератури та пошуки національної ідентичності	157
3.1. Голос як текст (на матеріалі прози Миколи Хвильового) (<i>Юліана ЛЕСНЯК</i>)	157
3.2. «Літературна школа» Євгена Маланюка чи «Празька школа» та «вісниківство»? («Транзитні» модифікації термінологічного окреслення еміграційної літератури 1920–1930 років) (<i>МИКОЛА КРУПАЧ</i>)	166

3.3. Український світ у романі «Тигролови» Івана Багряного (<i>Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ</i>)	176
3.4. Доживання радянської імперії: образ часу в романі Андрія Павловського «Імперія Корського» (<i>Людмила ДАНИЛЕНКО</i>)	189
3.5. Реконструкція трагічних подій білоруської історії у творчості Л. Рублевської (<i>Дмитро РЕШЕТНИКОВ</i>).....	196
3.6. «Слово дружби»: нереалізований літературний проект (<i>Тарас ЛУЧУК</i>)	208
РОЗДІЛ 4. Міжмистецькі простори культури: поетика та рецепція	216
4.1. Інтермедіальні конотації у поемі Святослава Гординського «Сім літ» (1939) (<i>Леся ГЕНЕРАЛЮК</i>).....	216
4.2. Інтермедіальні зв'язки у топосах–тропосах–антропосах «Української реконкісти» (<i>Мар'яна ЧЕЛЕЦЬКА</i>)	227
4.3. Принципи сюжетної та образної організації урбаністичного простору в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія»: текст і кінотекст (<i>Світлана ЗЕМЛЯНА</i>)	246
4.4. Невольничча поезія Тараса Шевченка крізь призму «золотої перетину» (<i>Валерій КОРНІЙЧУК</i>)	253
4.5. Ейдетична когерентність як джерело інформаційної естетики у поезіях Тараса Шевченка (<i>Роман КРОХМАЛЬНИЙ</i>)	269
4.6. Художня символіка повісти Івана Франка «Великий шум» (<i>Микола ЛЕГКИЙ</i>).....	281
4.7. На перетині монологу і нарації: вільне непряме мовлення у прозі Михайла Коцюбинського (<i>Василь БУДНИЙ</i>).....	289
РОЗДІЛ 5. Література як культурна біографія: особисте, колективне, національне	309
5.1. Людина і війна в новелістиці Василя Стефаника: антропологічні виміри (<i>Алла ШВЕЦЬ</i>)	309
5.2. Митець у вирі історії: українська біографічна проза про художників (<i>Оксана ЛЕВИЦЬКА</i>).....	321
5.3. Жанротворча функція образу митця в романі «Шрами на скалі» Романа Іваничука (<i>Мар'яна ГРНЯК</i>).....	332
5.4. Нова словесність: «Словник війни» Остапа Сливинського у перспективі літературної антропології (<i>Олена ГАЛЕТА</i>).....	352
5.5. Постаць Степана Бандери в сучасній українській драматургії у контексті гетеротопій нового українського бандеро-дискурсу (<i>Олена БОНДАРЕВА</i>).....	363
5.6. Українська персоналістична літературна критика: генега і європейський контекст (<i>Володимир МИКИТЮК</i>)	380
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	394
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ.....	421

1.3. Національно-державницький аспект «еміграційного» тексту Івана Франка

У Франковій творчості вирізняються тексти на еміграційну тематику (поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад» (1886), начерк драми «До Бразилії» (1895), поетичний цикл «До Бразилії!» (1896, 1898), повість «Для домашнього огнища» (1892), роман «Перехресні стежки» (1900), новели «Батьківщина» (1904), «Сойчине крило» (1905) та ін). Зважаючи на особливості змістоформи, їх можна розглядати як цілісний конструкт, надтекст. Феномен «еміграційного» тексту І. Франка трактуємо як персональну поліструктурну надтекстову єдність, яка складається зі спільних за семантикою і художнім кодом творів, що розкривають тему еміграції та об'єднані центральними просторовими топосами батьківщини і чужини, переведеними в сакральний реєстр біблійної образної антитези раю / пекла¹. Упродовж 1891–1897 рр. І. Франко опублікував у тогочасних польських і австрійських виданнях «Kurjer Lwowski», «Przegląd społeczny», «Arbeiter Zeitung», «Die Zeit» низку статей, присвячених аналізу проблеми еміграції з Галичини («Епізодичні засоби проти еміграції», «Еміграція населення», «Знову одісея галицьких емігрантів», «З еміграційного безголов'я» та ін.). Публіцистику як джерело мотивного репертуару вважаємо комплементарним блоком авторського художнього надтексту. І. Франко не лише брав активну участь в еміграційному русі, але, як дізнаємося з його листування з М. Драгомановим, і сам планував переїхати з родиною до США у 1880-х рр., щоб стати редактором першої української газети «Америка», але згодом відмовився від цього наміру². В «еміграційному» тексті письменника виокремлюємо ядро й периферію. Зокрема, ядерний субтекст цикл «До Бразилії!» присвячений переселенню галицького селянства на південноамериканський континент наприкінці ХІХ ст. У поезіях формується стійка мотивно-образна парадигма, яка притаманна й іншим творам про еміграцію. Насамперед особливо продуктивні топоси батьківщини й чужини, що корелюють із біблійними образами раю і пекла. У такий спосіб ядерний субтекст залучає периферійні в єдиний інтерпретаційний простір надтексту, сприяє генеруванню нових змістових акцентів. Периферія Франкового «еміграційного» тексту доволі розмаїта. У цих творах письменник не обмежується белетризацією першої хвили еміграції на межі ХІХ–ХХ ст., а пропонує широке бачення міграційних процесів узагалі. Периферійні субтексти представлені в кількох різновидах: 1) «з відображенням іншого аспекту проблеми» (описана в бориславському

¹ Шостак О. О. «Еміграційний» текст Івана Франка : монографія. Рівне : «Волинські обереги», 2019. С. 91.

² Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 49. С. 172, 179.

циклі внутрішня міграція на теренах Галичини з метою пошуку заробітків на місцевому нафтовому промислі, виїзд до США єврея в поемі «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», торгівля живим товаром у повісті «Для домашнього огнища», втеча за кордон злочинців Шварца і Шнадельського в романі «Перехресні стежки»); 2) «з окресленням першої хвили еміграції як додаткового сюжетного мотиву» (комедія «Майстер Чирняк», оповідання «Панцизняний хліб»); 3) «з переосмисленням проблеми на рівні філософських узагальнень і символізації» (новели «Батьківщина», «Сойчине крило»)¹. До корпусу «еміграційного» тексту І. Франка доцільно залучити й твори з національно-державницькою ідеєю відвоювання і розбудови власної батьківщини на противагу порятунку на чужині.

Є. Нахлік згадав такі тексти в студії «Франкові “Конкістадори”: поетизація здобувницького героїзму». Літературознавець зосередив увагу на алегоричній поезії «Конкістадори» (1904), у якій ідеться «не про минуле завоювання Америки, а про грядуще здобуття волі України, не про давній завойовницький героїзм конкістадорів, а про майбутній визвольний <...> героїзм українців»². В одному ряду з цим твором Є. Нахлік розташовував поезії «Розвивайся ти, високий дубе» (1883), «Святовечірня казка» (1883), «В двадцять п'яти роковини смерті Тараса Гр[игоровича] Шевченка» (1886), «Великі роковини» (1898), націософський полілог «На склоні віку» (1900), поему «Мойсей» (1905), яким притаманні мотиви боротьби за українську державність. Однак названі тексти розглянуті поза межами проблеми еміграції, тому проаналізуємо їх як субтекстну периферію «еміграційного» тексту І. Франка.

Франкові твори з національною ідеєю відродження державності набувають специфічних рис при вписуванні в «еміграційний» надтекст. Насамперед, отримують нове трактування традиційні топоси емігранта, дороги, батьківщини. У текстах з'являється героїчний соборницько-державницький пафос на противагу настроєвій домінанті смутку, розчарувань, страждання. Так, у ядерному циклі «До Бразилії!» еміграція маркована метафорою горя: «Гей розіллалось ти, руськеє горе, / Геть по Європі і геть поза море!»³. Загалом, в «еміграційній» творчості І. Франка топос дороги, співвіднесений із морським і залізничним шляхом, відчитується в трагічних координатах (обман агентів, розорення, хвороби, загибель). Образ моря акумулює семантику смерті. До найбільш емоційно напружених ситуацій поезії І. Франка «Лист із Бразилії» можна віднести «корабельні

¹ Шостак О. О. «Еміграційний» текст Івана Франка : монографія. Рівне : «Волинські береги», 2019. С. 92–93.

² Нахлік Є. Франкові «Конкістадори»: поетизація здобувницького героїзму // Слово і Час. 2018. № 8. С. 26–32, 29.

³ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка / редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 2. С. 266.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

похорони»: *«На морі вмерло дев'ять душ народу; / Їх замість погребу метали в воду»*¹. Культуролог Р. Демчук стверджувала, що і в Біблії морський топос означає небезпеку, яку «треба з Божою допомогою подолати задля спасіння»; житейське море – «аналог грішного світу»². Повірівши обіцянкам агентів, піддівшись спокусі, галичани проміняли свою батьківщину на чужину-рай, що виявилась пеклом. Р. Демчук зауважила, що подолати труднощі морського шляху можна, лише прямуючи за пророком³.

Саме в іпостасі народних провідників декодується образ конкістадорів з одноіменної поезії І. Франка. Вони відчайдушно подорожують, щоб здобути собі ґрунт: *«По бурхливім океані / Серед пінявих валів / Наша флота суне, б'ється / До незвісних берегів»*⁴. Життєствердний настрій поезії, орієнтована на перемогу героїчна патетика підкреслені маршовим хореїчним ритмом, що відтворює сповнений перешкод шлях сміливих завойовників по бурхливих водах океану з метою пошуку батьківщини: *«Кров і труд ось тут здвигне нам / Нову, кращу вітчину!»*⁵.

На відміну від циклу «До Бразилії!», у якому представлено трагічну модель еміграції як втрати рідного краю, страждань на чужині, у творі «Конкістадори» опоетизовано войовничий героїзм мандрівників, котрі свято вірять в успіх власної справи. Їхній образ трактується як алегоричне втілення національно свідомих українців, які боротимуться за державну незалежність. Реалізувати цю велику мрію зможуть лише рішучі й відважні, котрі за потреби візьмуться до зброї і в жодному разі не скористаються рятівним відступом. Про це свідчить змальована в неоромантичному вірші картина спалення власних кораблів: *«Та заки рушать, пускайте / Скрізь огонь по кораблях, / Щоб всі знали, що нема нам / Вороття на старий шлях»*⁶. Афоризм «спалити кораблі» означає порвати з минулим, ставши на нову дорогу. Так, наказав зробити й іспанський завойовник Ернан Кортес після того, як його експедиція висадилась на землях ацтеків. Ця історія стала предметом художньої обсервації І. Франка. Відродження державності бачиться автору однією з альтернатив пошуку кращої долі за кордоном. Рай потрібно створювати на батьківщині. У «Конкістадорах» порушено питання про відвоювання етнічних територій. За спостереженням Є. Нахліка, в націософському полілозі «На склоні віку» цей процес означено «шуканням

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 2. С. 270.

² Демчук Р. В. Семантика морських сюжетів та їх наявність у системі розпису християнських пам'яток доби Київської Русі. URL : <https://cutt.ly/iLde0KA> (22.03.2022).

³ Там само.

⁴ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 3. С. 104, 106.

⁵ Там само. Т. 3. С. 106.

⁶ Там само.

ширшого простору для власної нації»¹. Прикметно, що в американській газеті «Свобода» (1956 р., Ч. 155) вміщено поезію «Коли почуєш, як в тиші нічній...» під назвою «До Бразилії» зі згаданого циклу І. Франка, а також статтю Б. Кравціва з аналізом «Конкістадорів» – присвяту «визнавцям нового здобувницького світогляду»². В авторському «еміграційному» надтексті ці твори репрезентують різні аспекти художнього осмислення проблеми еміграції.

Є. Нахлік у дослідженні про поезію «Конкістадори» неодноразово зауважував, що не про іспанців чи португальців йдеться автору: «Франко, такий чутливий до визвольної боротьби поневолених народів, осуджував загарбання чужих земель і не міг солідаризуватися із завойовницьким чином конкістадорів, які підкорювали й винищували корінне населення Америки»³. У статті «Що таке поступ?» (1903) письменник дав негативну оцінку витіснення одним народом іншого з його етнічних земель на прикладі англо-бурських воєн: «А буває й так, що нові зайти, як колись гунни та мадяри, приходять у заселений уже край і починають вигублювати давнішу людність так, як диких звірів, або повертати їх силою в невольників, щоб посісти їх землю. Так було з тими голландськими поселенцями в Південній Африці, що тепер називаються бурами. Вийшовши перед 300 роками з Європи, вони таким явним розбоєм прочистили собі місце при Розі Доброї Надії; коли там потім надійшли англичани і забрали край, часть бурів <...> подалася трохи на північ і знов вигубила пару муринських племен і осіла на їх землі <...>»⁴. Зважаючи на дотичність окресленої проблеми до міграційних процесів (еміграція з ціллю завоювання чужих земель), працю «Що таке поступ?» можна розглядати в межах «еміграційного» тексту І. Франка. У поезії «Лист із Бразилії» також піднімається питання протистояння місцевих аборигенів і переселенців: «Тут по лісах блукають дикі люде, / Б'ють наших і їдять. І нам те, мабуть, буде»⁵.

Отож побудова міцної держави можлива тільки на етнічних землях. У Франкових поезіях знаходимо територіальні означення меж України. Так, твір «Розвивайся ти, високий дубе» пройнятий твердою вірою у воскресіння державності: «Встане славна мати Україна, / Щаслива і вільна, / Від Кубані аж

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 45. С. 291.

² Франко І. До Бразилії. Свобода. Джерзі Ситі і Нью Йорк, 1956. Ч. 155. 15-го серпня. С. 6 ; Кравців Б. Від «Каменярів» до «Конкістадорів». Свобода. Джерзі Ситі і Нью Йорк, 1956. Ч. 155. 15-го серпня. С. 1, 6.

³ Нахлік Є. Франкові «Конкістадори»: поетизація здобувницького героїзму // Слово і Час. 2018. № 8. С. 26–32, 27.

⁴ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 45. С. 314.

⁵ Там само. Т. 2. С. 271.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

до Сяну-річки / Одна, нероздільна»¹. У поезії в монолозі персоніфікованої матері-батьківщини звучать мотиви рееміграції, суголосні біблійній оповіді про блудного сина: «Діти ж мої, діти нещасливі, / Блудні сиротята, / Годі ж бо вам в сусід на услугі / Свій вік коротати! <...> Пора, діти, добра поглядати / Для власної хати, / Щоб газдою, не слугою / Перед світом стати!»². Українські кордони окреслені й у «Святовечірній казці»: «Отсе моя держава <...>: Дністер, Дніпро і Дон, Бескиди і Кавказ <...> Судьби сповниться доля, / І швидко власть чужа пропаде з сего поля!»³. У поезії вміщено звернення й до «пастирів народа»: «Ставайте дружно всі, і згідно всі, і сміло, – / Бо ваших рук важке, святе чекає діло! / Ви – сіль сеї землі!»⁴. У творі «В двадцять п'яти роковини смерті Тараса Гр[игоровича] Шевченка» також знаходимо згадки про національних провідників, котрі, на жаль, не працюють з належною рішучістю й запалом: «Я бачив їх. Безсиллям власним скуті, / Вони тремтять, ждучи ворожих стріл, / Над працею невільною зігнути»⁵. Однак «<...> молодіж, надія України <...> Нові дороги віднайти береться». Поезії «Розвивайся ти, високий дубе», «Святовечірня казка», «В двадцять п'яти роковини смерті Тараса Гр[игоровича] Шевченка» написані раніше, ніж «еміграційний» цикл «До Бразилії!». Отже, ще до масового виїзду співвітчизників за кордон І. Франко втілює у творах ідею про єднання українців на своїй землі.

У розпал еміграційної гарячки виникла поезія «Великі роковини». У художньому тексті українська ситуація, зокрема поведінка інтелігенції, яка мала б консолідувати співвітчизників для боротьби за державність, спроектована через історію про мандрівника-Енея, котрий у пошуках кращої долі «п'ятами накивав» з рідного краю: «<...> що нам ті згарища! Забудьмо Трою! / Власть-Рим і розкіш-Карфаген горою! <...> І рушили – народам на наругу! / Пішли нової матері шукать»⁶. Персонаж твору Козак-невмирака сумує за Україною, «що колись, як рай, цвила», а згодом була віддана чужинцям⁷. Але на повагу заслуговують ті, «що перед ста літами, / Як згорів наш рідний дім, / Накивать йому п'ятами / Не задумались зовсім, – /

¹ Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів : у 50-ти т. Т. 52. Оригінальні та перекладні поетичні твори / редкол. : М. Жулинський (голова) та ін. ; ред. тому М. П. Бондар. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 52. С. 23.

² Там само.

³ Там само. С. 36.

⁴ Там само. С. 37.

⁵ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 2. С. 398.

⁶ Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів : у 50-ти т. Т. 52. Оригінальні та перекладні поетичні твори / редкол. : М. Жулинський (голова) та ін. ; ред. тому М. П. Бондар. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 52. С. 173.

⁷ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка / редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 52. С. 174.

Ті під материні крила / Знов згорнулися в любові, / І бажують в рідній хаті / Рай зготовити собі»¹. Саме цим новітнім конкістадором І. Франко дає свої настанови: «Лиш борися, не мирися, / Радше впадь, а сил не трать, / Гордо стій і не корися, / Хоч пропадь, але не зрадь!»². У поезії «Великі роковини» топос батьківщини співвідноситься з традиційним для «еміграційного» тексту образом раю, відновити який можна тільки на власній території. Тому в циклі «До Бразилії!» зі співчуттям звучать слова до руського люду, який емігрував: «Що то за рай ще тобі отвираєсь / В Спіриту Санто і Мінас Джераєс»³.

Розглядаючи Франкові поезії державницького спрямування як субтексти «еміграційного» надтексту, підкреслимо, що в них значущий топос батьківщини, державність якої потрібно розбудувувати, щоб не жити на чужій території і працювати на інших. Часто згаданий топос конструюється як персоніфікований образ матері, яка закликає народ до об'єднання і здобуття незалежності («Розвивайся ти, високий дубе», «Святовечірня казка»). У творах відображені мотиви рееміграції, шукачі покращення життя на чужині засуджуються, продуктивним стає образ українця як гостя на своїй землі. Окреслюється також топос національного провідника. Образ інтелігента, який працює для народу, репрезентований у романі «Перехресні стежки» (Євгеній Рафалович) і в новелах «Батьківщина» (Опанас Моримуха), «Сойчине крило» (Хома), що зараховуємо до субтекстної периферії «еміграційного» тексту. У державницьких творах І. Франка топос національного лідера найчіткіше виписаний у філософських поемах «Іван Вишенський» і «Мойсей».

Постать Івана Вишенського віддавна цікавила І. Франка, який став одним із перших дослідників його спадщини (студія «Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність» (1892), монографія «Іван Вишенський та його твори» (1894) та ін.). У написаній у 1900 р. філософській поемі письменник запропонував художнє осмислення образу Івана Вишенського, змалювавши останній період його аскетичного життя й зацентрувавши увагу на внутрішній психологічній боротьбі героя: залишатись на Святій горі заради особистого спасіння чи повернутись до рідного краю для служіння людам. Отож у творі доволі продуктивні стійкі топоси авторського «еміграційного» тексту: чужини, батьківщини, емігранта, дороги (реальної та уявної – в думках, у мріях). Поряд із цим артикулюються мотиви рееміграції, туги за рідною землею.

¹ Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів : у 50-ти т. Т. 52. Оригінальні та перекладні поетичні твори / редкол. : М. Жулинський (голова) та ін. ; ред. тому М. П. Бондар. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 52. С. 176.

² Там само. Т. 52. С. 177–178.

³ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. С. 266–267.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

На початку поеми представлено амбівалентний образ чужини – Афонської гори: «Мов зелена піраміда / на хвилястім синім полі, / на рівнині лазуровій / велетенський ізмарагд <...>» – «Скрізь тиша, і скрізь мовчання, сірий одяг, хід повільний, / і худі, понурі лиця, / непритомний, сонний вид»¹. Протиставлення зовнішнього і внутрішнього, краси земного раю і строгого, самітницького життя монахів підкреслено відповідною кольоровою гамою та акустикою. Яскраві життєствердні зелена й синя барви гори, що «шумить, пишаєсь», де звучить «музика дика» морських хвиль, «пісню грають» гірські хребти, контрастують із домінантою сірого кольору, тишею монастирів, релігійними піснеспівами: «Серед розкошів природи / похоронний спів лунає <...>»². У поемі «Іван Вишенський» семантика білого, сірого і чорного кольорів має негативне нюансування й означає зречення від світу, духовну смерть для земного буття і безпосередньо фізичну смерть. Особливим смисловим навантаженням відзначаються водночас такі художні деталі: білий березовий хрест, біла борода аскета, його одяг («в сіряці на голім тілі») і чорна пляма як маркер чернечої печери: «Простий хрест, в корі береза, / а від моря вітер віє / білу бороду старечу / по березі розвіва»; «В тій скалі з долини видно / штиригранну чорну пляму, / мов печатку величезну, / в половині висоти. // Се є вхід в живу могилу, / у печеру пустельницьку <...>»³. У поемі образ келії аскета має виразний танатологічний потенціал. Печера співвідноситься з топосом могили, а посвячення монаха на «остатній ступінь» нагадує поховальний обряд: «І перехрестився старець, / над безодню вийшов сміло, / сів і звільна став спускатися / у страшенну глибіню»; «<...> це вчора звався Вишенський, / а сьогодні вмер для всіх»⁴. У бориславському циклі, який розглядаємо як субтекстну периферію «еміграційного» надтексту І. Франка, образ ями – це невід'ємний локус чужини, пов'язаний із місцем загибелі, вбивства, самогубства, втілення пекла загалом. У творах про Борислав ріпницька яма асоціюється з могилою, а сходження під землю подібне до поховання: «Щодень кожний з них бачить те саме: спускається чоловік до ями, – і щодень те саме важке, гнетуче чуття здавлює душу, щодень вертає думка: “Ось спускаємо до гробу живого чоловіка!”» («Воа constrictor» (1884))⁵.

У творі «Іван Вишенський» оригінально змодельований притаманний для еміграційного дискурсу топос нетривкого раю на чужині. З огляду на християнський вимір художнього простору поеми райська краса природи Афону ігнорувалась аскетами, котрі жили за суворими законами монастирського уставу, відмовлялись від усього земного з метою спасіння

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка / редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 3. С. 50–51.

² Там само. С. 50, 55.

³ Там само. С. 55–56.

⁴ Там само. С. 53, 58, 60.

⁵ Там само. Т. 14. С. 412.

душі й отримання раю небесного. Однак Франків герой-емігрант згадав про батьківщину, що постала в амбівалентному образі раю / пекла: *«Та невже ж та Україна – / сей квітчастий рай веселий, / се важке, кроваве пекло – / це для мене не чужа?»*¹. Як інтелігент, котрий намагався допомагати своєму народу, Вишенський наголосив, що співвітчизники, на жаль, не оцінили належно його працю: *«Ах, і чи то не ранила / мою душу їх невдяка, / непокірність і зневага, / нетямучість їх тупа?»*². Але аскет усе ж вирішив поїхати до рідного краю на прохання українців. У творі знаходимо традиційний для еміграційного контексту образ листа з батьківщини. Саме він спонукав Івана Вишенського, якому хрест був *«одиноким вітчиною»*, пожертвувати ідеєю власного спасіння і зважитись на рееміграцію: *«Слухай, рідна Україна, / стара мати-жалібниця, / голосом плачливим кличе / своє любеє дитя <...> Поспішай спасати матір! / Може, голос твій і ум твій / все поверне на добро»*³. Відтак у поемі представлено топос дороги як омріяної мандрівки аскета додому: *«Шлях мостить у край далекий, / Через гори і долини / аж на рідную Вкраїну, / а тим шляхом думи шле»*⁴. У творі знову з'являються біблійні образи раю і пекла, що для персонажа корелюють з афонським простором: *«І яке ти маєш право, / черепино недобита, / про своє спасення дбати / там, де гине мільон? <...> адже ж рай тоді для тебе / пеклом стане! Сама думка: “Я міг їх порятувати!” – тобі з неба зробить ад!»*⁵. Іван Вишенський просив у Бога чуда, а отримавши обіцяне, відчув наче *«райські пахощі святі»* (отже, щастя може дати тільки батьківщина, хоча б думка про неї): *«Він нічого вже не бачив, / Тільки шлях той золотистий / І ту барку ген на морі – / і ступив і тихо щез»*⁶.

З огляду на еміграційний контекст вважаємо за необхідне зарахувати поему «Іван Вишенський» до корпусу Франкових творів на тему еміграції як периферійний субтекст, що розкриває нову грань проблеми. Автор змодельовав, як інтелігент залишив батьківщину, до того ж обрав аскетичний спосіб життя, тобто внутрішню еміграцію на чужині, але згодом вирішив повернутися для служіння народу.

Поему «Мойсей» І. Франка також доцільно розглянути в просторі авторського «еміграційного» надтексту. Пролог до твору пройнятий вірою автора у відродження української держави: *«Та прийдеш час, і ти огнистим видом / Засяєш у народів вольних колі, / Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом, // Покотиш Чорним морем гомін волі / І глянеш, як хазяїн домовитий, / По своїй хаті і по своїм полі»*⁷. Основна частина поеми, ґрунтована на біблійній

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 3. С. 68–69.

² Там само. Т. 3. С. 69.

³ Там само. С. 73, 76.

⁴ Там само. С. 69.

⁵ Там само. С. 79, 80.

⁶ Там само. С. 83.

⁷ Там само. Т. 5. С. 214.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

історії та співвіднесена водночас із реаліями України, має особливий еміграційний вимір. Наскрізний у творі топос дороги, визначальний передусім для старозаповітних подій, що стали предметом художньої репрезентації. Праотець Авраам, який був родом із Месопотамії, переселився до Ханаану, що відтоді може трактуватись як юдейська батьківщина. Він і його син та онук – Ісаак і Яків – залежали від ханаанських правителів міст. Отже, здобуття справжньої самостійності було ще далеко попереду. І. Франко в поемі «Мойсей» згадує про праотців єврейського народу, лишаючи державницькі підтексти: «*Чи то він (Єгова – О. Ш.) для спокою призвав / З міста Ур та з Гаррана / Авраама і плем'я його / На луги Канаана?*»¹. Син Якова Йосип через підступ братів був проданий у єгипетське рабство. Але він пробачив своїм рідним і, ставши довіреною особою при дворі фараона, покликав їх до Єгипту. Юдейський народ перебував у цій країні понад три тисячі років. Пророк Мойсей вивів євреїв до Ханаану. Цю мандрівку, що тривала сорок років, можна трактувати як рееміграцію до рідного краю і як важливу державотворчу місію – здобуття ханаанських земель, колишньої батьківщини. У вказаному контексті в поемі привертає увагу образ єврейського народу-мандрівника, який для автора нагадує співвітчизників: «*<...> У батьківщині своїй він гість / І всесвітній кочовник*»². Тому на основі топосу власне емігранта розбудовується топос емігранта на своїй землі, у залежній від інших країні. Топос дороги зазвичай асоціюється з труднощами й небезпеками. У поемі зазначено, що багато євреїв помирало на шляху до нового краю: «*Скільки люду в пустині лягло! / Ті піски і ті скали / Сотням тисяч Ізраїля синів / Домовиною стали*»³. У «Листі із Бразилії» у розповіді про загибель галицьких переселенців по дорозі до Південної Америки та безпосередньо на чужині теж представлено символічне число сорок: «*Було нас сорок, є ще вісімнадцять*»⁴.

Образ батьківщини в поемі «Мойсей» змальовано як «чудовий обіцяний край»⁵. Але євреї, стомлені від виснажливої, довгої подорожі пустелею, поступово втрачали віру в необхідність здобуття Палестини, яка стала для них недосяжною мрією, маревом: «*Сорок літ сапфіровий Йордан / І долина пречудна / Їх манили й гонили, немов / Фата-моргана злудна*»⁶. Юдеї у всіх нещастях звинуватили власного провідника Мойсея, якому в пориві гніву було винесено жорстокий вирок: «*<...> Най опльований буде всіма / І побитий камінням*»⁷. У Стародавній Іудеї побиття камінням було способом розправи з

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 221.

² Там само. С. 227.

³ Там само. С. 231.

⁴ Там само. С. 271.

⁵ Там само. С. 215.

⁶ Там само. С. 215, 217.

⁷ Там само. С. 218.

людьми, які вчинили тяжкий злочин. Мотив побиття камінням оприявнений в інших творах «еміграційного» тексту І. Франка і пов'язаний із топосом батьківщини. У новелі «Батьківщина» розгнівані селяни закидали камінням Опанаса Моримуху, який надто дешево продав свій ґрунт жидові та поїхав із села. Його вчинок розцінювали як зраду. Мойсей був приречений на побивання камінням, тому що євреї ще не досягнули обіцяного краю. Відповідно образ каменя як символ гріха, відступництва, нереалізованості обіцянок антитетичний до топосу батьківщини – уособлення раю.

В еміграційному просторі поеми «Мойсей» вагоме значення має постать провідника народу. Саме пророк Мойсей, котрий закликав юдеїв покинути Єгипет і вирушив із ними до землі обітованої, заклав підґрунтя майбутньої державності. Він звертається до Бога зі словами: «Сорок літ я трудився, навчав, / Весь заглиблений в тобі, / Щоб з рабів тих зробили народ / По твоїй уподобі»¹. Але й натхненний пророк потрапив у полон сумніву щодо важливості своєї праці, її місійності, адже євреї ще не увійшли на землі Ханаану. У творі основне місце відведено відображенню внутрішнього конфлікту Мойсея, його рефлексіям під час передсмертного звіту собі та Богу. Провідник, який завжди мав чіткий вектор подорожі, втратив орієнтир: «Моя планета блудна, я лечу / В таємничу безодню <...>»². Акцентована в наведеній фразі художня деталь блудної планети вказує на ще одну біблійну паралель – притчу про блудного сина, особливо актуальну в еміграційному контексті й репрезентовану у Франкових художніх творах, зокрема в згаданій поезії «Розвивайся ти, високий дубе». Головні персонажі новел «Батьківщина» і «Сойчине крило» також повертаються з блудної дороги: Опанас після смерті Киценьки береться за вчителювання в рідному селі, що колись покинув. Маня через три роки поневірянь за кордоном приходять до Хоми.

Шлях Мойсея до розчарування мав кілька етапів. Спочатку від пророка відвернувся власний народ, збурений підступними промовами Авірона й Датана. А згодом його випробовував на стійкість демон пустелі Азазель. Мойсей не піддався двом першим спокусам, але впав у третій. Азазель звинуватив пророка в гордині, наполягав, що він видавав свої власні бажання «за веління Єгови»³. Друга спокуса в образі ласкавої матері ілюструє тезу про детермінізм історичних процесів, марність боротьби і змагань, яким протиставлене особисте щастя. Демон розповідає про Ханаан: «Ні шляхів тут широких нема, / Ні до моря проходу! / Де ж тут жить, розвиватися, рости / І множитися народу?»⁴. Однак Мойсей заперечує йому, не втрачаючи надій на

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 242.

² Там само.

³ Там само. С. 247.

⁴ Там само. С. 255.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

Боже провидіння. Отже, що притаманно для «еміграційного» тексту, топос батьківщини в поемі корелює з образом земного раю, який амбівалентний і може набувати рис пекла. Топос раю розвінчується в третій спокусі Азazelя, який відкриває майбутнє держави євреїв: «Ось гебрeйське царство! Що сліз / Коштуватиме й крові! / А заважить у судьбах землі, / Як та муха волові. // І не вспіє воно розцвісти, / Й розлетиться на часті, / Щоб у пащу могутніх сусід / Часть за частю упасти»¹. Отримавши цей плід знання, Мойсей зрікається Бога, розуміючи, що, як стверджує Ю. Шевельов: «Раю на землі нема й ніколи не буде. Жертви сучасного будуть помножені жертвами майбутнього»². Тому топос земного раю остаточно підірвано.

Проте в поемі реалізовано філософське перекигалтування топосу батьківщини і раю загалом. Бог, з'явившись до Мойсея, розкрив глибокий сенс місійного завдання пророка і справжнє значення обітованої землі. Виявляється, цінність батьківщини не в матеріальному вимірі, а у сфері духу: «Хто вас хлібом накормить, той враз / З хлібом піде до гною; / Та хто духа накормить у вас, / Той зіллється зо мною. // Ось де ваш обітований край, / Безграничний, блистячий, / І до нього тилюдям моїм / Був проводир незрячий. // Ось де вам вітчизна осяйна, / З всіх найкраща частина! / Лиш дрібненький задаток її / Вам отся Палестина»³. Пророк єврейського народу інтуїтивно відчував цю істину, але в силу своєї людської природи похитнувся у вірі після руйнування ідеалізованого матеріального образу вітчизни: «Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав / У незламнім завзяттю, – / Підеш ти у мандрівку століть / З мого духа печаттю»⁴. Ю. Шевельов резюмує, що Мойсей «кликав гебрeїв до Палестини, яка сама в собі мало чого варта. Але безмірно вартісний був порив до неї, бо він творив духові цінності і творив передумови до творення їх у майбутньому. Раю нема, але рай є – у поступі, у русі, у творчості <...>»⁵. Пролог до поеми теж возвеличує дух, який у трактуванні І. Франка – запорука успіху державотворчого процесу: «Вірю в силу духа / І в день воскресний твого повстання»⁶. У новелі «Батьківщина» теж переосмислено знаковий еміграційний топос батьківщини, що раніше асоціювався з конкретною

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 256.

² Шерех Ю. Другий «Заповіт» української літератури // Третя сторожа. Балтимор–Торонто : Українське незалежне видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1991. С. 116–143, 125.

³ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 261–262.

⁴ Там само. С. 237.

⁵ Шерех Ю. Другий «Заповіт» української літератури // Третя сторожа. Балтимор–Торонто : Українське незалежне видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1991. С. 116–143, 126–127.

⁶ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 212.

територією. У творі актуалізовано поняття «*батьківщини в душі*», пов'язане з національним самоусвідомленням особистості.

Вагоме семантичне навантаження в поемі надано образу молоді, якій і належить розбудувати державність. Єврейські діти завжди вирізнялись із-поміж загалу дорослих, тому було зрозуміло, що вони – майбутнє країни: *«Та дрібна дітвора по степену / Дивні іграшки зводить: / То воює, мурує міста, / То городи городить»*¹. Саме в середовищі молодого покоління емігрантів пролунав оптимістичний, сповнений віри в перемогу заклик до бою: *«Ще момент – і Єгошуї крик / Гірл сто тисяч повторить; / Із номадів лінивих ся мить / Люд героїв сотворить»*². Енергійне слово може піднести дух і перетворити кочівників у державну націю. Так втрачається статус емігранта. Не випадково в завершальному розділі поеми «Мойсей» оприявнений образ болота (*«Задуднять – і пустині пісок / На болото замісять <...>»*) – властивий «еміграційному» тексту символ безґрунтя, антитетичний до топосу батьківщини й особливо продуктивний у бориславському циклі³. У болото перетвориться пустеля, де євреї мандрували сорок років, що свідчить про завершення їх поневірян і отримання довгоочікуваного ґрунту – землі обітованої. Це нелегке завдання, але головне, щоб міцнів дух, який веде до мети: *«І підуть вони в безвість віків, / Повні туги і жаху, / Простувать в ході духові шлях / І вмирати на шляху...»*⁴.

Змістове наповнення і настроєвий план поеми у вираженні специфічною ритмікою. Терцинна строфіка прологу підсилює урочисту тональність твору. Основна частина поеми написана анапестом, що кодує наскрізний хронотоп дороги, майстерно відображає перипетії складної подорожі – виснажливої фізично й морально. Топос дороги в поемі «Мойсей» поліваріантний, наснажений філософськими підтекстами. Це не лише рух у напрямку обіцяної батьківщини, а й символічний шлях: до власної сутності, катарсису. У поемі продемонстровано, що після помилки, кроку на хибний шлях приходять каяття і можливість повернення на істинну дорогу. Мойсей піддає сумніву Божий промисел, але розкаявся. Він очікував побачити Творця серед блискавок, грому, граду й дощу, однак зустрів у теплому вітрі, тому що був прощений: *«І в тім леготі теплім була / Таємничая мова, / І відчув її серцем Мойсей: / Се говорить Єгова»*⁵. Подібно змодельована мить катарсису й у новелі «Сойчине крило», створеній тоді, коли й поема «Мойсей», – у 1905 р. Марія-Сойка після кількох років блудного життя написала до коханого: *«Тямиш той чудовий уступ у Біблії: степом проходила буря, та в тій бурі не*

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 5. С. 215.

² Там само. С. 264.

³ Там само. С. 264.

⁴ Там само.

⁵ Там само. С. 259.

Розділ 1. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

було Єгови. <...> Та коли прояснилося, і засяло сонце, і повіяв легесенький легіт понад цвітами – глянть, і в подуві того леготу був Єгова. Отак і я тепер <...> чую щось таке, мов той містичний легіт. <...> Почуваю потребу висповідатися»¹. Порівнюючи згадані поему й новелу, Ю. Шевельов зазначив: «Сенс життя – рух, сенс життя – життя, в його безупинності. Як “Мойсей” був поемою подоланого сумніву (Зеров), так і “Сойчине крило” є подоланням скепсису й сумніву й зречення»².

Поема «Мойсей» займає чільне місце серед периферійних субтекстів національно-соборницького спрямування корпусу «еміграційних» творів І. Франка. У ній окреслено паралель між історією євреїв, які сорок років ішли до обіцяної землі, та складними перипетіями державотворчого процесу на теренах України. У поемі нових семантичних нюансів набувають стійкі еміграційні топоси – дороги, батьківщини, мандрівника. Акцентовано домінантність цінності духу для нації на противагу означенню країни лише в територіальному аспекті, позаяк рай на землі недосяжний. Вартий уваги топос емігранта у своєму краї, що потрапив під владу інших держав. І, звичайно, визначальний образ національного лідера, втіленням якого постає пророк Мойсей – alter ego автора.

Таким чином, комплекс національно-державницьких творів І. Франка формує специфічну субтекстну периферію «еміграційного» тексту. Звичайно, у цих творах репрезентовано дещо відмінну від традиційної модель еміграції. У них звучать насамперед рееміграційні мотиви, виразна героїчна патетика. Вказані тексти орієнтовані на державотворче завдання українців – здобуття й розбудову батьківщини, щоб із номадів, емігрантів на власній землі стати сильною нацією. Тоді втратить актуальність альтернатива виїзду за кордон як єдиного порятунку. Ключова постать державницького «еміграційного» субтексту – провідник, який консолідує народ у націю (Мойсей, Іван Вишенський, колективний образ конкістадорів-завойовників). Франкові твори національно-соборницького спрямування на рівні художнього коду і змісту пов'язані з ядерним циклом «До Бразилії!» та іншими периферійними субтекстами, з якими конструюють оригінальну авторську візію еміграційної проблеми.

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. АН УРСР / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 22. С. 70–71.

² Шерех Ю. Другий «Заповіт» української літератури // Третя сторожа. Балтимор–Торонто : Українське незалежне видавництво «Смолюскіп» ім. В. Симоненка, 1991. С. 116–143, 130.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ, доктор філологічних наук,
член-кореспондент НАН України, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: mykola.ilnytskyu@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0593-7997

Ірина ТЕРЕХОВА, кандидат філологічних наук, докторант
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: lakshinska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5630-5175

Ольга ШОСТАК, кандидат філологічних наук
(Рівненський державний гуманітарний університет)
e-mail: o._shostak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9858-7940

Людмила ТАРНАШИНСЬКА, доктор філологічних наук, професор
(Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України)
e-mail: tarnashynska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2540-2658

Уляна ФЕДОРІВ, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7295-3343

Світлана МАЦЕНКА, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: svitlana.macenko@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1373-2887

Василь ІВАШКІВ, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: vasyli.vashkiv@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9335-0338

Михайло ГНАТЮК, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: mychajlo.hnatiuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0742-8272

Тимофій ГАВРИЛІВ, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу української літератури
(Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)
e-mail: havryliv9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0277-2448

Тетяна ТКАЧЕНКО, доктор філологічних наук, доцент
(Київський інститут бізнесу і технологій)
e-mail: Tkachenko.t@kibit.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4965-5107

Михайло СОКУЛЬСЬКИЙ, аспірант
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: msokulski3@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9517-1221

Алла ТАТАРЕНКО, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: alla.tatarenko@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1366-9366

Юліана ЛЕСНЯК, аспірант
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: yuliana.lesniak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6170-7312

Микола КРУПАЧ, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: mukolakrupach@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0911-1693

Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: volodymyr.pratsovytyu@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9820-070X

Людмила ДАНИЛЕНКО, кандидат філологічних наук,
старший викладач
(Запорізький державний медичний університет)
e-mail: ladadana17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8617-6378

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Дмитро РЕШЕТНИКОВ

(Криворізький державний педагогічний університет)

e-mail: reshetnikovdmytro@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6271-8988

Тарас ЛУЧУК, кандидат філологічних наук, доцент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: taras.luchuk@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0009-0005-2469-8305

Леся ГЕНЕРАЛІУК, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник

(Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України)

e-mail: legeneraliuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5095-59

Мар'яна ЧЕЛЕЦЬКА, кандидат філологічних наук,

доцент, старший науковий співробітник

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: maryana.cheletska@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-0960-8333

Світлана ЗЕМЛЯНА, магістр

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: svetikkashiy@gmail.com

ORCID ID: 0009-0007-5109-603X

Валерій КОРНІЙЧУК, доктор філологічних наук, професор

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: valerkor@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2888-5352

Роман КРОХМАЛЬНИЙ, кандидат філологічних наук, доцент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: roman.krokhmalnyy@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5993-9632

Микола ЛЕГКИЙ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник

(Інститут Івана Франка НАН України)

e-mail: lehkyu.m@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7053-402X

Василь БУДНИЙ, кандидат філологічних наук, доцент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

e-mail: vasyi.budnyy@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6254-9272

Алла ШВЕЦЬ, доктор філологічних наук
(Інститут Івана Франка НАН України)
e-mail: alla_shvec@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5612-8420

Оксана ЛЕВИЦЬКА, кандидат філологічних наук, доцент
(Українська академія друкарства)
(Національний університет «Львівська політехніка»)
(Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України)
e-mail: oksana_levytska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5033-4661

Мар'яна ГІРНЯК, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: maryana.hirnyak@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1396-2888

Олена ГАЛЕТА, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: olena.haleta@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4137-0641

Олена БОНДАРЕВА, доктор філологічних наук, професор
(Київський університет імені Бориса Грінченка)
e-mail: o.bondareva@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7126-452X

Володимир МИКИТЮК, кандидат філологічних наук,
доктор педагогічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
e-mail: (ilkovycz@gmail.com)
ORCID ID: 0000-0001-8089-3731

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІЛЬНИЦЬКИЙ Микола Миколайович,
ТЕРЕХОВА Ірина Олександрівна,
ШОСТАК Ольга Олександрівна та ін.

ЛІТЕРАТУРА ТА ІСТОРІЯ: АНТРОПОС–ТОПОС–ТРОПОС

Монографія

За редакцією Михайла Гнатюка

Редактор *Юлія Глиняна*
Комп'ютерне верстання *Любові Семенович*
Обкладинка *Василя Рогана*

Формат 70×100/₁₆. Умовн. друк. арк. 32,74. Тираж 50 прим. Зам.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ:

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.